

Orta Aziýadaky türki respublikalaryň bileleşmegini amala aşmajak gury hyýalmy?

Category: Haýwanat dünýäsi, Kitapcy, Publisistika, Türkmen dili
написано kitapcy | 24 января, 2025

Orta Aziýadaky türki respublikalaryň bileleşmegini amala aşmajak gury hyýalmy? ORTA AZIÝADAKY TÜRKI RESPUBLIKALARYŇ BILELEŞMEGI AMALA AŞMAJAK GURY HYÝALMY?

2022-nji ýylyň 21-nji iýulynda Gyrgyzstanın Çolpan Ata şäherinde geçirilen Orta Aziýa respublikalarynyň özara ýygnanşygyndan hiç hili netije çykmadı, has dogrusy, düşünişmezlik karary çykdy.

Türkmenistan bilen Täjigistan dost-doganlyk we özara hyzmatdaşlyk etmek baradaky şertnama gol çekmekden yüz dönderdi, Gyrgyzstan bilen Täjigistan araçäk meselesinde Gazagystanyň teklip eden dil tapşygyny sypaýylyk bilen yzna zyñdy.

Netijede, ýygnanşyk mundan öñkülerdäki ýaly soñlandı. Ýagny, elde ullakan NOL bar. Gyrgyzstandaky ýygnanşygyň netijeleri garaşsyzlykdan bäri geçen otuz ýıldan gowrak wagta garamazdan, bileleşmek beýlede dursun, halkara meselelerde bir bitewi blok bolup hereket etmek üçinem ýeke garyş ýol aşylmandygyny görkezdi.

Aslynda bileleşmek diýen zat olaryň hiç wagtam pikirinde ýokdy. Muny dillenýänler Türkîyede ýasaýan türkustanlylar we Milliyetçi Halk partiýasyna ýakyn turançylardy.

Orta Aziýada bileleşme meselesi diñe hökümetleriň, ýokary

wezipeli ýolbaşçylaryň we liderleriň däl, eýsem halklaryňam ýadyna düşenokdy, beýle zat olaryň ýatsa-tursa oý-hyýalynda-da ýok.

Aýda-ýylda bolýan üýşmeleňlerde jemlenişýän Orta Aziýaly intellektuallar, žurnalistler, alymlar we talyplar bileleşme mümkünçiliginden söz açanymyzda, muňa gazaply garşylyk görkezýärdiler.

Aslynyň bir kökden gelýändigine, ownuk şewe tapawutlylyklary bilen birmeňzeş dilde gürleyändigine, bir dini ynanja eýerýändigine garamazdan, biri-birlerini bilen hiç jynlary jyňkyryşanokdy.

Gazaklaryň iň halamaýan etniki topary uýgurlar. 250 ýyllyk rus eksplutasiýasyna seretmezden, hiç bir gazak ruslardan nägile däl, gaýtam Almatyda maňa gabatlaşan gazaklaryň barsy uýgurlaryň ýaramaz taraplaryny sanap-sanap aňyrsyna çykanok.

Gyrgyzystanda bolsa gyrgyzlaryň iň halamaýan halky özbekler. 2010-njy ýylda 0ş şäherinde gyrgyzlar bilen özbekleriň arasynda ýüze çykan çaknyşykda müňlerçe özbegiň öyi we iş ýeri

ýakyldy, ýukan-ýumranlyga uçradyldy. 0şy aýlanyp ýörkäm, gözlerime ynanmadym. Bir köçäniň özbeklere degişli tarapynda hususy iş ýerleriniň barsy weýran edilen ýagdaýdady, gyrgyzlara degişli beýleki tarapynda bolsa ýekeje aýna döwügi-de ýokdy.

Edil hazır gyrgyzlaryň gahar-gazaby ýygy-ýygydan araçäk meselesinde oňuşmaýan beýleki goňsusy Täjigistanyň üstüne gönügen ýagdaýda.

Orta Aziýada biri-birleri bilen düşünişmezligi ýok iki goňşy ýurt Türkmenistan bilen Özbegistan bolsa-da, gündelik durmuşda iki tarapyňam biri-birini halamaýandygy hemmelere mälim hakykat.

Aşgabatdaky tekeler özlerinden sähel-mähel tapawut bilen türkmençe gürleyän ärsary türkmenleri özbek diýip äsgermejek bolýar.

Özbegistana golaý Lebap welaýatynda ýasaýan ärsary türkmenleri özbeklere ýanaşyk we bile ýasaýandyklary üçin belli bir derejede özbek medeniýetinden täsirlenendigi dogry. Şol sebäpli-de tat diýilýän özbekler türkmen diline ýakyn şiwede gürleyär, ärsarylaryň aýdym-sazynda-da özbek täsirini görmek mümkün.

Gazaklara iň ýakyn etniki topar gyrgyzlar. İki halk XX asyryň başlaryna çenli bile ýaşandyklary üçin bir bitewi halk hökmünde görülýärdi.

Gazaklar bilen gyrgyzlaryň arasynda ýekeje tapawut bar, olam şive tapawudy. Ýogsam bolmasa, urp adatlardan başlap geýnişlerine çenli, gündelik durmuşdan başlap jemgyýetçilik kada-kanunlaryna çenli hemmesi birmeňzeş.

Muňa garamazdan, ne gazaklar, ne-de gyrgyzlar, biri-birlerini dogan hasaplasalarım, haçanam bolsa bir gün bileleşmegen ähtimallyk hökmünde-de görenoklar.

Orta Aziýa Hytaý we Russiya ýaly iki läheñiň arasynda gysylýp

galanam bolsa, özara güýç birikdirjek bolup hereket edenok. Bar oñarýan zatlary: sähel gyssaga düşen pursaty öñki ketdeleri Russiýany kömege çagyrmak.

Russiýanyň bütin dünýä garşy gidip Ukraina cozmagy we Hytaýyň barha pökgerýän işdäsi, aslynda Orta Aziýa döwletleriniň özara hyzmatdaşlygyny we bilelikde hereket etdirmegi gerekdi.

Emma bolýan zatlar welin munuň düýbünden tersine. Ýagny aslybir türki doganlarymyz ortada hamala beýle howp ýok ýaly öz aralaryndaky köne oňuşmazlyklaryny kejeňeklik bilen dowam etdirýärler. Munuň elbetde wehim netijeleri bolar. Orta Aziýa respublikalarynyň häzirki ýagdaýy haýwanat dünýäsi hakda düşüren bir dokumental filiminde tomaşa eden bir kartinamy ýatladýar:

Iki sany keýik özlerini peýläp ýatan barslara pitiwa etmän, şahlaryny biri-birinden ötürip süsüşyär, garpyşýar.

Az salymdan soñ barslaryň biri bukulyp ýatan ýerinden çykyp, keýikleriň birine yzdan topulanda-da, olar özara dawalaryny hötjetlik bilen dowam edýärler.

Ahyrynda iki keýigem barslara şam bolýar. Asly türküstanly türkmen hökmünde meniň iň uly gorkym, haçanam bolsa bir gün Orta Aziýanyň Hytaý bilen Russiýa tarapyndan lakk-luk atylmagydyr.

Esedulla OGUZ.

01.08.2022 ý. Publisistika